

Nr 88

MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

MEDEDELINGEN BLAD AMPT EPE

Ampt Epe

Nr 88 – september 1989

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen
Telefoon 05788-1316

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 20,- per jaar

Bestuur:

Voorzitter:

W. Terwel
Apeldoornseweg 41
8172 EH Vaassen
Telefoon 05788-1455

Sekretaris/penningmeester:

W. van Putten
Hoofdstraat 80
8162 AL Epe
Telefoon 05780-13579

Leden:

M. Endendijk
Mevrouw Th. te Riele - ter Laak
F. Zandstra

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (6)

Staatsinrichting en politieke ideeën.

Bij de vorming van vrouwen tot staatsburgeressen behoorde ook het hebben van kennis omtrent de inrichting van de staat en politieke stromingen. Dit laatste was het doel van een tweetal lezingen over het socialisme die door de reeds eerder genoemde arts Windemuller in 1912/1913 werden gehouden. Onderwerp van de eerste lezing was "Socialisme en feminisme". De bewustwording die in de vorige eeuw op gang was gekomen en die leiden zou tot een beter bestaan, had ook het socialisme en feminisme doen ontstaan, aldus de spreker. Voor beide bewegingen zag hij een taak liggen bij de opheffing van onderdrukking en achterstelling, daarbij zijn toehoorders geruststellend, dat feministen nog geen socialisten hoefden te zijn. Voor vrouwen zag hij een grote rol weggelegd op het terrein van zedelijkheid en wereldvrede. "Gij zijt geboren ziekenverpleegsters, welnu aan u de taak de zieke maatschappij te helpen verplegen. Maar leert, werkt en studeert en wordt meer dan dat. Tast het kwaad aan in zijn diepste oorzaak en wordt als de opererende arts". Tot slot hield hij zijn publiek voor dat het hoogste doel van de mens was om feminist en socialist te worden. Enkele weken later vervolgde de heer Windemuller zijn socialistische beschouwingen met de onderwerpen "Socialisme en wereldvrede" en "Socialisme en kunst". Niet de heersers zouden vrede kunnen brengen, maar alleen het socialisme, daarbij gebruik makend van de algemene werkstaking en dienstweigering. De spreker wees op het gevaar van oorlogsspeelgoed, oorlogsverhalen en het aankweken van nationalistische gevoelens. Neutraal geschiedenisonderwijs zou ertoe moeten bijdragen dat de mens zichzelf als wereldburger zou zien, aldus de spreker. Over het tweede onderwerp van de avond werd geen verslag gedaan. Aangezien er twee avonden besteed werden aan het socialisme, kunnen we aannemen dat er belangstelling was voor dit onderwerp. Volgens het Bondsblad De Ploeger waren het dan ook goed bezochte vergaderingen. Andere politieke stromingen werden niet besproken.

Drie lezingen waren gewijd aan een aspect van de Nederlandse staatsinrichting. In Vaassen sprak op 14 februari 1914 mr. Meursing uit Hoogeveen over de geschiedenis van het parlementaire stelsel. Hij stelde dat democratie eiste dat ook vrouwen kiesrecht moesten hebben. Wederom in Vaassen sprak op 18 december 1915 het hoofdbestuurslid mevrouw Italie-van Embden over "Grondwetswijziging en vrouwenkies-

recht". Ze achtte de kans groot dat bij de komende grondwetswijziging vrouwenkiesrecht zou worden ingevoerd. Ze zette uiteen hoe een grondwetswijziging tot stand kwam en pleitte voor algemeen vrouwenkiesrecht. Op 9 maart 1916 hield mr. Nijpels een lezing over evenredige vertegenwoordiging. De opkomst viel de verslaggever van de Eper Courant, die meer vrouwen dan mannen onder de aanwezigen telde, tegen. Hij miste de meeste leden en bestuursleden van de plaatselijke kiesverenigingen. De spreker somde de voordelen op van evenredige vertegenwoordiging, die bij de komende grondwetswijziging het distriktenselsel zou vervangen. Hij was minder optimistisch over invoering van vrouwenkiesrecht dan mevrouw Italie-van Embden en raadde de Bond aan zich eerst sterk te maken voor het passief vrouwenkiesrecht en in tweede instantie pas voor het actief kiesrecht.

Maatschappelijke- en aktuele problemen.

Verbetering van de samenleving was een taak waar veel vrouwen zich door voelden aangesproken en er was dan ook veel belangstelling voor de lezing van mevrouw Van der Dussen-de Goede Koning die op 19 februari 1914 sprak over "De vrouw en de drankstrijd". Spreekster was lid van de Bondsafdeling en het Drankweerkomité in Epe. Ze vertelde over haar werk in de Haagse sloppenwijken die haar in aanraking hadden gebracht met drankmisbruik. Een betere huwelijkswetgeving zou volgens haar een middel zijn in de strijd tegen de drank en er bestond daarom een duidelijk verband tussen vrouwenkiesrecht en drankbestrijding. Ze riep de aanwezige vrouwen op geen drank te gebruiken en een gezellig thuis te scheppen. Voorafgaand aan de lezing waren er lichtbeelden vertoond van de tentoonstelling "De vrouw 1813-1913" die in Den Haag was gehouden. Mejuffrouw Goteling Vinnis, die de tentoonstelling had bezocht, gaf er een toelichting bij.

Op 8 december 1913 sprak in Epe de heer Barends uit Arnhem. Hij zou volgens een aankondiging in de krant spreken over de relatie tussen middenstandsbelenen en kiesrecht, een op het eerste gezicht wat vreemde combinatie. De opkomst viel dan ook tegen. De inleider besprak het knoeien met levensmiddelen waaraan door een goede wetgeving een einde zou moeten komen. Hij wees op het belang van kursussen warenkennis zoals die in Duitsland gehouden werden.

Het uitbreken van de oorlog leidde tot het tijdelijk staken van de activiteiten van de afdeling. Op een spoedvergadering werd besloten om uit de kas f 25,- te schenken aan het "Komité tot Steun in de gemeente Epe" en f 5,- aan de plaatselijke afdeling van het Rode Kruis. De leden werden

opgeroepen zich beschikbaar te stellen voor werkzaamheden van het Steunkomité. Toch werden eind 1914 de Bondsactiviteiten weer hervat. De afdeling vroeg het lidmaatschap aan van de Nationale Anti-Oorlogsraad (N.A.O.R.), een omstreden kwestie in de landelijke Bond. Een lid van de N.A.O.R. sprak in februari 1915 op verzoek van de afdeling in Epe. Dat hiervoor grote belangstelling bestond bleek uit het feit dat één van de Bondsleden binnen enkele weken meer dan honderd nieuwe leden voor de N.A.O.R. in Epe wist te winnen.

Overzien we de vijftientig beschreven lezingen, dan kunnen we konstateren dat er niet alleen veel aandacht was voor het onderwerp vrouwenkiesrecht, maar dat ook allerlei onderwerpen aan de orde kwamen die betrekking hadden op de vrouw in de samenleving. Daarnaast was er belangstelling voor de Nederlandse staatsinrichting en de nieuwste ontwikkelingen op dit terrein en kwam het socialisme als politieke stroming uitgebreid aan de orde. Tevens trokken enkele actuele en maatschappelijke problemen de aandacht. Het zal niemand bevreemden dat vooral tijdens de eerste jaren der afdeling het vrouwenkiesrecht het meest besproken thema was. De sprekers koppelden het verkrijgen van vrouwenkiesrecht aan het verbeteren der samenleving, daarbij hoog opgevend van de vrouwelijke inbreng. Het pleit voor de afdeling dat het niet voorbij ging aan de kritiek die leefde in orthodox kerkelijke kring. Men ging de discussie aan, al was het achter gesloten deuren. Ruime aandacht was er voor onderwerpen die betrekking hadden op betere ontplooiingsmogelijkheden voor meisjes en vrouwen, waarbij gepleit werd voor verbetering van beroepsopleidingen. Ook ging men niet voorbij aan de arbeidsomstandigheden van werkende moeders. Opgemerkt dient te worden dat men profiteerde van de kennis van eigen leden. Zij verzorgden een vijftal lezingen.

Naast lezingen organiseerde de afdeling ook tentoonstellingen. In februari 1915 was er een tentoonstelling over de Vakschool voor Verbetering van Vrouwen- en Kinderkleding in Amsterdam. Hier waren kledingstukken te zien die gemaakt waren door leerlingen van deze school. Tevens kon men er patronen kopen en waren er deskundigen aanwezig die advies konden geven over het hergebruik van oude kleding. Ongetwijfeld een goed initiatief in deze tijd. In de Eper Courant benadrukte een aanbevelingskomité van vrouwen uit de gegoede burgerij nog eens het belang van deze tentoonstelling. De toegangsprijs werd op zondag gehalveerd, de bezoeker betaalde dan 5 cent. Hierdoor hoopte de afdeling zoveel mogelijk vrouwen uit de laagste inkomensklasse te trekken. De tentoonstelling trok veel bezoekers.

De tweede tentoonstelling werd in samenwerking met de Eper Gemeen-

tewoning georganiseerd. Van 29 september tot 6 oktober 1918 kon men hier de tentoonstelling bekijken van het "Nationaal Reizend Museum voor Ouders en Opvoeders". De kinderarts Cartens hield een inleidende lezing met lichtbeelden over de verzorging van jonge kinderen. Met nadruk werd er op gewezen dat de tentoonstelling ook voor mannen was. De Bond noemde de tentoonstelling een succes: er waren 275 bezoekers geteld.

Waren de tentoonstellingen gewijd aan de onderwerpen voeding en kleding, de toneelstukken die men opvoerde waren echte propaganda-stukken voor het vrouwenkiesrecht. In januari 1913 werd voor een stampvolle zaak het stuk "Op de goede weg" op de planken gebracht en in maart 1916 kon het Eper publiek kijken naar "De Notabelen van Stikkum". Een propaganda-stuk met een volwassen inhoud, aldus de Eper Courant.

Naast het houden van lezingen, tentoonstellingen en toneelstukken leefden in de afdeling ook ideeën over het opzetten van praktische kursussen. Een poging om een kookkursus te starten liep echter spaak door het ontbreken van een docente. Twee jaar later zou zo'n cursus worden opgezet door de Eper Gemeentewoning. Ook bestonden er plannen om de kindervoeding te verbeteren. De arts Windemuller en enkele onderwijzeressen hadden rapporten opgesteld over de voeding van de schoolgaande jeugd in Epe, Oene en Zuuk. Gedacht werd aan het samenstellen van een onafhankelijke commissie die dit verder uit zou werken. Ook dit werd niet verwezenlijkt. Wel werd er enkele jaren later gestart met kinderschooltuinen in Vaassen.

Toen op 9 mei 1919 in de Tweede Kamer het initiatief-wetsvoorstel inzake algemeen vrouwenkiesrecht werd aangenomen, organiseerde de afdeling een groot tuinfeest waarbij de burgemeester een toespraak hield. Op 24 oktober 1919 werd de afdeling Epe van de Bond voor Vrouwenkiesrecht officieel opgeheven. Het doek viel na een negenjarig actief bestaan.

Hoewel de Bond een organisatie was voor vrouwen en mannen zien we aan de onderwerpen van lezingen en tentoonstellingen dat de afdeling Epe zich vooral richtte op vrouwen. Bewustwording en ontwikkeling stonden daarbij centraal. Hoewel de afdeling probeerde een zo groot mogelijk publiek te bereiken, vormde de inhoud van de lezingen, die niet altijd even gemakkelijk was, een drempel voor de gewone Epenaar. Het waren de praktische onderwerpen van de tentoonstellingen die een breder publiek trokken. Daarbij waren de plannen die men had ten

behoefte van verbetering der voeding vrijwel zeker gericht op de volksklasse.

Afdeling Heerde

Na oprichting van de afdeling Heerde op 8 november 1911 werden spoedig een tweetal ledenvergaderingen uitgeschreven. Op de eerste avond werd na vaststelling van een huishoudelijk reglement de brochure De vrouw uit de arbeidende klasse en het kiesrecht van Wynaendts Francken-Dyserinck besproken. Men besloot het plaatselijk blad De Veluwnaar te verzoeken de brochure te publiceren. Of het stuk daadwerkelijk geplaatst werd, valt niet te achterhalen. Op de tweede ledenvergadering kwam de wijze van propaganda-voeren aan de orde. Hier werd besloten om wegens gebrek aan financiële middelen samen te werken met andere organisaties. Welke organisaties men hierbij op het oog had, is niet duidelijk. Wellicht doelde men op plaatselijke kiesverenigingen gezien de politieke betrokkenheid van enkele leden. Er gebeurde de eerste maanden echter niets, zodat de Bondspropagandiste mejuffrouw Staas erop aandrong de afdeling maar op te heffen en onder te brengen bij de afdeling Epe. In een brief aan het hoofdbestuur zette een teleurgestelde sekretaris/penningmeester mejuffrouw Des Amorie van der Hoeve de situatie nog eens precies uiteen. Wegens de kosten en de mentaliteit van de bevolking "waar het nieuwe niet gewenst is" was het volgens haar onmogelijk geweest een propaganda-avond te organiseren. Als privé-onderneming liet ze brieven circuleren die door Aletta Jacobs in het dagblad De Telegraaf waren geschreven. De afdeling Epe zette nu de schouders onder het werk in Heerde, zodat na een jaar deze afdeling weer in staat was zelfstandig te functioneren. Ook in Heerde zullen we nagaan welke onderwerpen er tijdens de gehouden lezingen aan de orde kwamen.

Vrouwenkiesrecht.

Voor de eerste lezing die de afdeling Epe hier in 1912 organiseerde was het Hoofdbestuurslid van de Bond mevrouw Isaachsen-Dudok van Heel uitgenodigd. Ze sprak over de situatie in Noorwegen waar vrouwen al kiesrecht hadden, en benadrukte dat de vrouwelijke vertegenwoordigers goede huisvrouwen waren en onmisbaar in de vertegenwoordigende lichamen wegens hun anders zijn. Voor de muzikale omlijsting zorgden de plaatselijk bekende musici mevrouw Schimmelpenninck en de heren Bakhuis.

Ook mejuffrouw Staas sprak in april 1913 over het vrouwenkiesrecht. In haar maandverslag vermeldde ze alleen dat het een geslaagde avond was en de belangstelling in Heerde toenam.

Topper in 1913 vormde een reeds eerder genoemde koffiepraatavond in Wapenveld. Behalve over vrouwenkiesrecht sprak de Bondspropagandiste over zaken als minimumloon, voedingsmiddelen en de rechtspositie van de vrouw. Haar lezing werd steeds na tien minuten afgewisseld door de plaatselijke zanger Jan van Riemsdijk, die lid van de afdeling Heerde was. De zaal zat dan ook stampvol mannen en vrouwen. Na afloop waren er vragen over de bijbel en het vrouwenkiesrecht en over de bijdrage die vrouwenkiesrecht zou leveren aan een betere samenleving. Er werden deze avond zeven nieuwe leden en achtendertig voorstanders gewonnen. Werd men voorstander wegens het doel van de Bond of zag men het meer als een tegenprestatie voor de genoten avond? Gevolg was echter wel dat door het groeiend aantal leden in Heerde weer een zelfstandige afdeling kon worden opgericht.

De laatste lezing over het thema vrouwenkiesrecht werd in mei 1916 in Wapenveld gehouden. Er werd geen verslag van gedaan in de Eper Courant. De spreekster, mejuffrouw Staas, maakt in haar maandverslag melding van een grote opkomst van vrouwen en mannen.

De vrouw in de samenleving.

Aan dit onderwerp werd een viertal lezingen gewijd. De Bondspropagandiste opende de rij door in maart 1914 een lezing te houden over "Het vrouwenvraagstuk". Hierin beschreef ze de maatschappelijke veranderingen die de afgelopen eeuw hadden plaatsgevonden en die de positie van de vrouw hadden beïnvloed. Zij had, volgens mejuffrouw Staas, steeds minder mogelijkheid gekregen om arbeid buitenshuis te verrichten en was daardoor veel meer aan huis gebonden geraakt. Onvrede hierover deed de vraag ontstaan naar een betere vakopleiding en meer arbeidsmogelijkheden voor vrouwen.

"Beroepskeuze voor meisjes" was het onderwerp van de lezing die mevrouw Jonker-Westerveld in december 1916 hield. Ze had deze lezing kort tevoren ook in Epe gehouden en hierin gepleit voor betere beroepsopleidingen voor meisjes.

Van geheel andere aard was de lezing die de schrijfster Annie Salomons, één der eerste vrouwelijke studenten in de Nederlandse letteren en geschiedenis, in maart 1917 hield over "De vrouw in de Nederlandse

literatuur". Er werd geen verslag van gedaan in de krant, maar het jaarverslag der afdeling sprak over een groot succes en indirecte propaganda voor het vrouwenkiesrecht.

"Zedelijke en maatschappelijke opvoeding: een eis des tijds" was het thema van de lezing die mevrouw de Gravin van Heerdt tot Eversberg in maart 1919 in Heerde hield. De lezing was een verkorte weergave van haar boek Een toekomstdroom en hoewel een verslag van deze avond eveneens ontbreekt, kan men zich aan de hand van het boek toch een beeld vormen van de inhoud der lezing. Hoofdgedachte hierin was dat door betere opvoeding en scholing van meisjes en vrouwen, op grote schaal verbeteringen op zedelijk- en maatschappelijk terrein mogelijk zouden worden.

Maatschappelijke en actuele problemen.

Door het uitbreken van de oorlog kwamen ook in Heerde de activiteiten van de Bond stil te liggen. De ledenvergadering besloot de geldmiddelen van de afdeling ter beschikking te stellen aan het vluchtelingenkamp in Oldebroek en aan de gemeente Heerde. Toen de activiteiten in 1915 weer hervat werden, had de eerste lezing dan ook als titel "Oorlog en vrede". Spreker was de psychiater en schrijver Frederik van Eeden die sprak voor een groot gehoor. De afdeling had een speciale geldinzameling gehouden om het hoge honorarium van de spreker te kunnen betalen. Van Eeden hield zijn gehoor voor dat het vooral de vrouwen waren die geweld verafschuwden en naar vrede verlangden. Hij ging in op de oorzaak van oorlog. Deze werd veroorzaakt door de materialistische levensbeschouwing van de mens en zou alleen verdwijnen als het geestelijke boven het stoffelijke werd gesteld. "Zolang de mens nog eigendomsrechten laat gelden, zal er geen vrede zijn", aldus Van Eeden. Ook de lezing van de schrijver Henri Borel in november 1915 handelde over de oorlog die in Europa woedde en droeg als titel "De oorlog in verband met de filosofie van het oosten". Borel gaf een uiteenzetting van de oosterse filosofie die geestelijke oorzaken zocht achter stoffelijke gebeurtenissen. Oorlogen waren slechts middelen om de mensheid weer op het goede spoor te brengen. Volgens de leer van Confucius leefde men in het tweede stadium, aldus de spreker. Pas als het derde stadium bereikt was, zou het militarisme verdwijnen en zou wereldvrede aanbreeken. Het jaarverslag van de afdeling noemde beide avonden een groot succes. Het meldde enigszins verontschuldigend, dat beide sprekers in hun lezing het vrouwenkiesrecht ook nog aan de orde hadden gesteld. Meer op algemene ontwikkeling en ontspanning gericht was de lezing van mr. Salm, advocaat in Amsterdam, in oktober 1917 over "Een

zwerftocht in het heelal". In de aankondiging werd gesproken over de noodzaak van zo'n avond in een tijd vol materiële zorg. De avond was een succes ". . . onder de gehele bevolking, niet in het minst onder de arbeiders die zo talrijk konden opkomen, omdat juist voor dit doel vrije toegang was gegeven", aldus het jaarverslag. De avond werd door partikulieren bekostigd.

Overzien we de elf hierboven besproken lezingen, dan blijkt dat een viertal avonden gewijd waren aan de vrouwenkiesrecht-propaganda, waarvan er drie werden verzorgd door de landelijke propagandiste Staas. Deze propaganda-avonden waren keurig verdeeld over Heerde en Wapenveld. Eveneens vier lezingen handelden over de vrouw in de samenleving, waarbij de nadruk viel op betere ontwikkelingskansen voor meisjes en vrouwen. De lezingen die de oorlog als thema hadden, waren beschouwelijk en filosofisch van aard.

Buiten de lezingen werden in Heerde geen andere activiteiten georganiseerd en na de lezing van de Gravin van Heerd tot Eversberg in maart 1919 werd niets meer van de afdeling vernomen.

Ook in Heerde was het grootste deel der lezingen gewijd aan zaken die vooral vrouwen betroffen. Toch bezochten niet alleen vrouwen de vergaderingen. De verslagen van de avonden in Wapenveld wijzen daarop, terwijl de lezingen van sprekers als Van Eeden en Salm zeker ook veel mannen getrokken zullen hebben. Men krijgt de indruk dat de afdeling Heerde haar best deed ook de volksklasse te betrekken bij de vrouwenkiesrechtkwestie. Reeds op de eerste ledenvergadering boog men zich over een brochure die zich tot deze groep richtte. Ook de zanger Jan van Riemsdijk trok een breed publiek evenals de lezing over het heelal.

Geldmiddelen waren in deze afdeling steeds een probleem en het aantrekken van bekende sprekers als Van Eeden, Borel, Salm en Salomons was alleen mogelijk doordat partikulieren dit financierden. Voor de andere lezingen maakte men veel gebruik van de Bondspropagandiste Staas.

Maken we tot slot een vergelijking tussen de activiteiten van de afdelingen Heerde en Epe, dan blijkt Epe veelzijdiger en aktiever te zijn. Er werden meerdere soorten activiteiten aangeboden en de onderwerpen bestreken een breder terrein. In beide afdelingen was er naast de vrouwenkiesrechtkwestie veel ruimte voor allerlei zaken die betrekking hadden op de vrouw in de samenleving. Het zal zeker bijgedragen hebben tot een grotere bewustwording van de Eper- en Heerder vrouwen die in de Bond een ontmoetingspunt hadden gevonden.

J. P. den Breems-in 't Veld.
(wordt vervolgd).

Concept beschrijving des Ampts Epe door Willem van Haersolte tot Yrst

Toelichting op dit Concept is ons inziens wel nodig.

Als we zo de aantekeningen die hij in ± 1770 op papier zette, doorlezen, komt allereerst de vraag boven: "Wat heeft mijnheer Willem van Haersolte tot Yrst bewogen een en ander te gaan doen?"

Dan is er ons inziens maar één antwoord mogelijk en dat is dat hij op de toen in de handel gebracht boeken onder de titel "Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden" ook de gemeente Epe in de belangstelling wilde brengen (is de veronderstelling).

Omstreeks 1748 brachten J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blussé en V. van der Plaats, onder de titel boeken uit "Hedendaagse Historie of Tegenwoordige Staat van Alle Volkeren", behelzende de beschrijving der Verenigde Nederlanden.

Van elke provincie werd een beschrijving gegeven met de daarin liggende steden en de voornaamste dorpen.

Epe was toen nog niets en dus werd daar geen papier voor bedrukt.

De Europese Bibliotheek te Zaltbommel heeft in 1966 deze boeken heruitgegeven voorzien van de nodige toelichtingen op eventuele onduidelijkheden, onder de titel "Nederland in Vroeger tijd".

Beschrijving van de provinciale schattingen op vaste goederen, de landbouw, de koophandel, enzovoort.

Bij "de Slegte in Amsterdam" heb ik nog een exemplaar van de historie van Overijssel gevonden en daarin stond het historisch overzicht van Deventer en de beschrijving van de regering van de stad.

Met zo'n boek als voorbeeld is het niet moeilijk een begin te maken met de beschrijving van 't Ampt Epe.

Wel moeilijk is namelijk om op de gestelde vragen een antwoord te geven, vooral in de tijd van 1750, lijkt me, met praktisch geen achtergronden.

Als voorbeeld uit het boek de beschrijving van Deventer:

De ligging: De stad Deventer is aan de regter oever des Yssels gelegen, kleine drie uren gaans, beneden Zutphen, en zes uren gaans, boven Zwolle. (Uren gaans = lopen).

Het onderzoek naar de oorspronk en de betekenis van haren naam heeft niet weinig veronderstellingen gegeven.

Uit zeer oude jaarboeken (Annal.Pitoeani op Lambicium in Courment bibliotheek Caesae T 1 pag. 352) (toelichting Zaltbommel) in dat werk ook aangehaald, houdende dat de Noormannen in 't jaar 882 de IJssel opvarende in Deventer de Haven invoeren. In de Friese taal Taventeri genaamd.

De Noormannen, wordt hier gezegd, komen niet in de plaats of schans, maar in "de haven". De haven wordt in de Friesche spraak "Taventerie" geheten. Wegens het veelvuldig voorkomen van het verwisselen van de D en de T kan men Daven en Taven voor hetzelfde houden; want bij de oude bewoners van deze landen, maar ook bij andere volkeren werd de H meer voor een adspiratie gehouden dan voor een letter. Daven is niet anders dan D'aven of de haven. Hier heeft men alleenlijk eenen uitgang aan te hegten "aven" om Daventre, Taventre of Taventerie, te verkrijgen. Dat hiertoe ter plaatse van ouds een bekwame haven geweest is, getuigen de vroegere gedenkschriften.

Zo zijn er nog 6 mogelijkheden om op de naam Deventer te komen. De Noormannen dus voor Deventer. Maar voor Mijnheer Willem hadden de Noormannen hier niets te zoeken, kwamen zelfs niet aan in de Posthoorn om een kop koffie!

Het Wapen van Epe.

Door de Hoge Raad van Adel is in 1816 het wapen van de gemeente Epe als volgt omschreven: "Zijnde van azuur, beladen met een hert, staande op een terras en omgeven van een krans van eikenloof, alles in goud". Helaas zijn toen de kleuren fout vastgesteld, deze zouden moeten zijn: "een rood hert op een wit veld", zoals eind 18e eeuw was omschreven. Het hert is een "koningshert", dat wil zeggen een tien-ender. (Op de foto van dit officiële Wapen van Epe is te zien, dat het terras niet goudgekleurd is. Vergeten).

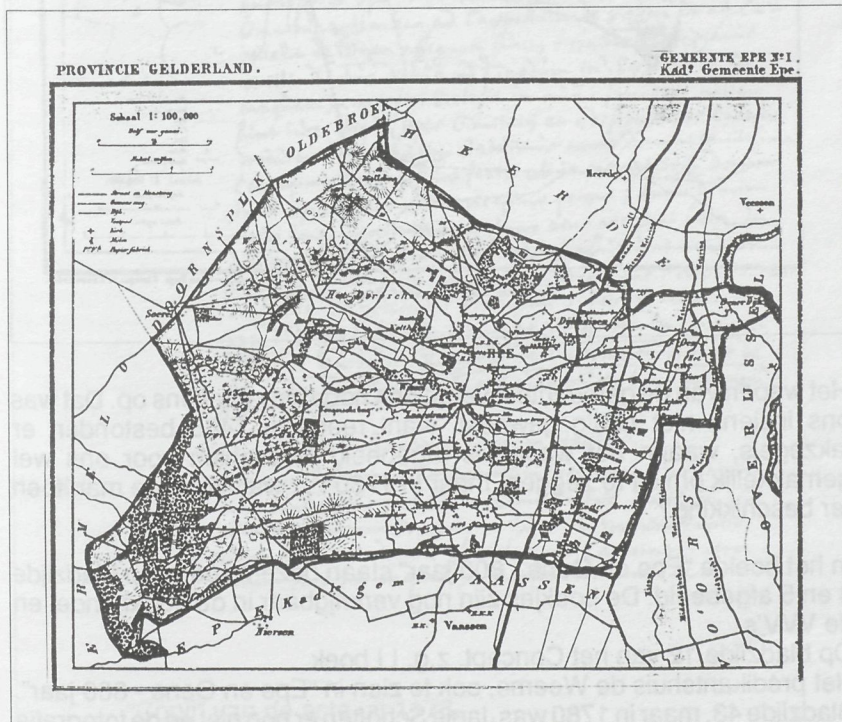
Maar hij zat wel met het antwoord op de vraag: waar komt de naam "Epe" vandaan.

Latere jongens hebben uitgezocht dat Epe is afgeleid van Apa, wat weer een oer-Germaanse uitdrukking voor water is.

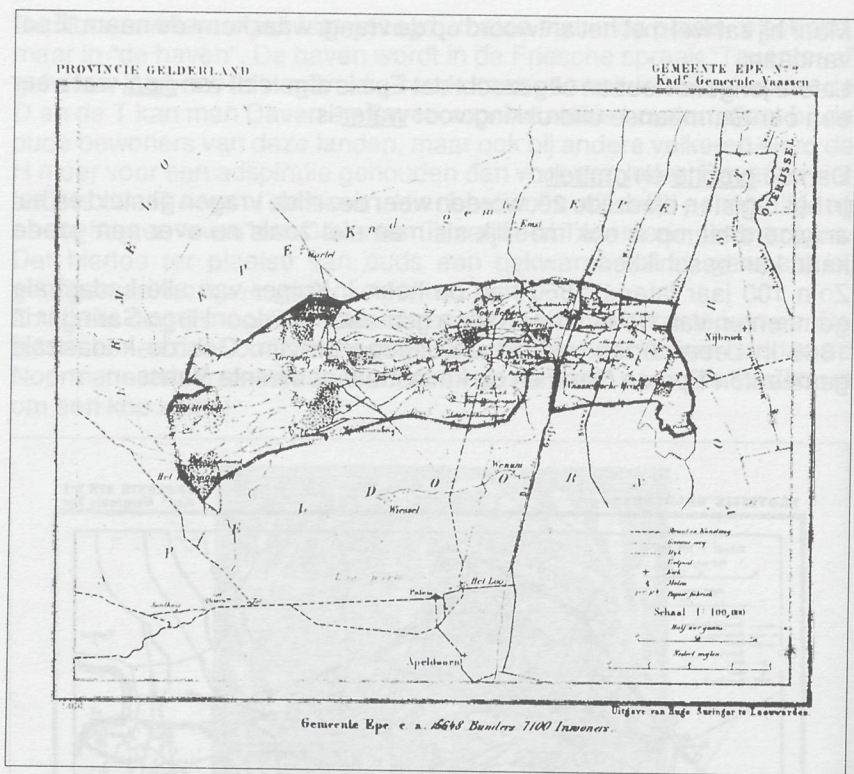
Dan de grootte en omtrek.

In het register, bladzijde 20, worden weer dezelfde vragen gesteld en het antwoord hierop is ook moeilijk als men niet zoals nu over een goede kaart kan beschikken.

Zo'n 100 jaar later $\pm$ 1860 had de heer J. Kuiper van alle kadastrale gemeenten van Nederland kaarten gemaakt, die door Hugo Saringar in 1866 in Leeuwarden gedrukt en uitgegeven zijn. Ook de kadastrale gemeenten Epe en Oene en de kadastrale gemeente Vaassen.

Vaassen is namelijk na de Napoleontische tijd $\pm$ 5 jaar een zelfstandige gemeente geweest, vandaar de aparte kaart (maar de Vaassenaren wilden weer graag naar Epe terug en dus . . .) zie de kaartjes.

Het wapen van de gemeente leverde ook nogal vraagtekens op. Dat was ons inziens niet nodig geweest, want reeds in 1465 bestonden er lakzegels, waarin het wapen is afgebeeld. Misschien voor ons wel gemakkelijk om dit te zeggen, maar in 1780 . . . wat stond de man toen ter beschikking?

In het boekje "Epe en Oene - 800 jaar" staan deze wapens op bladzijde 4 en 5 afgebeeld. De boekjes zijn nog verkrijgbaar in de boekhandel en de VVV's.

Op bladzijde 12 van het Concept, z.g. II boek.

Het predikantshuis de Weeme, ook te zien in "Epe en Oene - 800 jaar". Bladzijde 43, maar in 1780 was Japie Scholten er nog niet en de fotografie moest nog uitgevonden worden . . .

F. Zandstra.
(wordt vervolgd).

Copij.

In nomine Domini Amen. Ego Goedēfridus Dei miē
cordiā Episcopius Traiectensis, nomine facio univērsis c.
singulis, futuris et presentibus, Quod exemplo praeceps
orum meorum edocti et ab auctoritate nobis concessa
freti consilio Ecclesiae nostrae, propter numerositatem et
multitudinem populi convenienter ad Synodum in Eccle-
sia Sep. illor de Hergse, et illor de Gaesbergs, et illor
de Nostichten ab ea divisimūt. Praesertim tertia die Synodi
quam devotē et religiose in Ecclesia de Hergse et in Gaes-
bergs cōstituti et observavit; et cōspiciendo cimiterij,
ab edificatione Ecclesiae in Sep, et ab omni iure Synodali
quod ipsi de Epē fuerunt solvitur et liberor fecimur.
Omnibus autem qui ad Cappellam de Fassen et ad Ca-
pellam de Vnen assignati sunt, firmiter praecipimur
ut illor diebus ad Synodum in Ecclesia de Sep
tanquam in matrici Ecclesie in omn. Synodali sicut
sunt iure, ibique sepe cimiterij et edificationes Ecclesiae
procederent. Haec autem habimur anno Domini millesimo
Centesimo septuagesimo sexto ab incarnatione Domini.
Anno Episcopatus nostri vicelesimo primo, Anno Domini
nostri Imperatoris Frederici Anno eius vicelesimo sexto. In
indictione octava. Presentibus testes affuerunt maior
Decanus in Crajevo (Evedoricus, Arnoldus Praepos-
Darentriensis, Goedfridus Praepositor S. Petri in Crajevo
Episcopus de Brankhorst, Warmborst de Herda, Weren-
boldus de Dierborst, Rutgerus de Darentria, Helias de
A. (Lobunnes, Sallant, et alij quamplures boni testimon-
ant

1176

De consecratione Chori in Hattem.

Anno millesimo quādringentesimo septimo dicitur per
nisi consecratus fuit hic in Communitate Hatte in Vi-
gilia Apolloniana Simonis et Iude, in honorem sancto-
rum Apolloniae et gloriosissime Katherine, astro-
norum parocchia et quatuor missalium et

1176

"Copij" van de acte uit 1176.

Deze "Copij" komt voor in het Privilegieboek van de Stad Hattem (fol. 7). De originele acte staat in het Cartularium van Hattem.

Het Document van 1176.
In beter leesbaar latijn:

In nomine Domini Amen. Ego Goedefridus Dei misericordia Episcopus Traiectensis, notum facio universis et singulis futuris et praesentibus, quod exemplo praedecessorum meorum edocti et ab auctoritate nobis concessa freti concilio Ecclesiae nostrae, propter numerositatem et multitudinem populi convenietis ad Synodum in Ecclesia Eep, illos de Herghe, et illos de Gaedsbergh et illos de Vorichten ab ea divisimus. Ita ut prima die Sydoni quam devote et religiose in ecclesia de Herghe et in Gaedsbergh custodianter et observantur, et a sepeliendo cimiterii ab adificatione Ecclesiae in Ep et ab omnis iure synodali quos ipsis de Epe fuerunt absolvimus et liberos fecimus. Omnibus autem qui ad Cappellam de Fassen et ad Capellane de Unen assignati sunt, firmilter praecipimus, ut illis duobus diebus ad Sinodum in Ecclesia de Eepe tanquam in matrici Ecclesie in omni Synodali Subjecti Sunt iure, ibique Sepes cimiterii et aedificationes Ecclesiae procurent. Haec autem Statuimus anno Domini millesimo imo centesimo imo Septuagesimo imo Sexto ab incarnatione Domini, Anno Episcopatus nostri vicesimo primo; Anno Domini nostri Imperatoris Frederici Anno eius vicesimo Sexto; Indictione octava. Praesentibus testes affuerunt Maior decanus in Traiecto Theodoricus, Arnoldus, praepositus Daventriensis, Godefridus praepositus S(ancti) Petri in Traiecto (. . .) de Brunkhorst, Warmbetrus de Herda, Werenboldus de Buchorst, Rotgerus de Daventria, Helias de Aa, Johannes Allant, et alii quamplures boni testimonii Domini.

In de vertaling van Dr. Mr. J. W. Verburgt staat:

In den Naam des Heere, Amen. Ik, Goedefridus, door de barmhartigheids Gods Bisschop van Utrecht, maak bekend aan allen en ieder van nu en van later, dat wij, geleerd door het voorbeeld van mijn voorgangers en door het gezag aan ons gegund, steunende op het beleid van onze kerk, wegens de talrijkheid en menigvuldigheid van het volk, dat samenkomt ter synode in de kerk te Eep, die van Herghe (Heerde), die van Gaedsbergh (Hattem) en die van Vorichten (Vorchten), van haar alzo afscheiden, dat van den eersten dag der synode, dien zij vroom en godsdienstig in de kerk van Herghe en Dardsbergh houden en waarnemen, los en vrij maak van het begraven op het kerkhof, van de bouw der kerk in Ep en van elk synodaal recht, waarvoor zij als die van Eepe waren.

Aan allen echter, die aan de kapel van Fassen (Vaassen) en aan de kapel van Unen (oene) zijn toebedeeld, bevelen wij krachtig, dat zij op die twee dagen op de synode in de kerk van Eepe, als in de moederkerk, in alles onderworpen zijn aan het synodaal recht en daar de omheining van het kerkhof en de kerkelijke gebouwen verzorgen. Dit nu stellen wij vast in het jaar des Heeren 1176 na de geboorte des Heeren, in het 21-ste jaar van ons episcopaat, in het 26-ste jaar van onze Keizer Frederik, in de 8-ste indictie. Tegenwoordig waren als getuigen de opper-decaan in Utrecht

Theodricus, prepositus (proost) te Deventer, Godefridus, prepositus (proost) van St. Petrus te Utrecht. Venerabilie (de eerwaardige) van Brunkhorst, Warmbertus van Herda (Heerde), Werenboldus van Buchorst, Rotgerus van Daventria (Deventer), Helias van Aa, Johannes Sallant en meerdere andere goede getuigen.

De acte uit 1176 is het eerste geschreven document waarin Epe, Oene, Heerde, Vorchten en Hattum worden genoemd. (Vaassen wordt reeds in 891 of 892 genoemd). Uit deze acte blijkt, dat deze plaatsen in 1176 al bestonden. Wanneer deze plaatsen zijn ontstaan is niet bekend, zij zullen ook niet op een bepaalde dag zijn gesticht, maar langzamerhand bewoond geworden zijn. Het waren ook in 1176 nog kleine groepjes huizen met de kerk of kapel als centraal punt. Over het aantal huizen, bewoners en dergelijke weten wij niets. Wel blijkt uit de acte, dat de kerk van Epe de "moederkerk" van de N. O. Veluwe was, waar de bewoners van de genoemde plaatsen enkele keren per jaar bijeenkwamen voor de "synode" en het "seendrecht", wanneer de bisschop van Utrecht de kerk van Epe bezocht. Ook moesten de doden van de N. O. Veluwe op het kerkhof in Epe begraven worden. Bovendien waren de gelovigen van de N. O. Veluwe verplicht te helpen bij de bouw en het onderhoud van de Kerk in Epe en de omheining van het kerkhof. In deze tijd was juist de eerste stenen kerk in Epe gebouwd. Het onderste deel van de toren is hier nog van over. In 1176 werden de bewoners van Hattem, Heerde en Vorchten ontslagen van al deze verplichtingen. Hattem en Heerde bleven kapellen, die nog onder de kerk van Epe bleven, waardoor de inwoners hun plichten tegenover de kerk van Epe moesten blijven vervullen. Oene werd in 1238 een zelfstandige parochiekerk en Vaassen was in 1243 zelfstandig. Uit de acte blijkt, dat dit alles beslist is, onder aanwezigheid van een groot aantal kerkelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders. Wáár dit document ondertekend is, is niet duidelijk. Vermoedelijk in de Eper kerk, maar elders (Hattem?) is ook mogelijk. En over de datum tasten wij eveneens in het duister. Anno Domini 1176, het 21-ste bisschopsjaar van Goedefridus, bisschop van Utrecht, het 26-ste jaar van Keizer Frederik (I, Barbarossa, tot koning gekozen op 5 maart 1152, keizer in 1155), de 8-ste inductie (een Romeinse tijdrekening), geeft geen datum. Ook kloppen deze jaartallen niet met elkaar. Het 26-ste kroningsjaar van Frederik I begint 5 maart 1177 te lopen, de 8-ste inductie daarentegen loopt tot 24 september 1175. Anno Domini 1176 ligt daar juist tussen en zal wel juist zijn, omdat dit voluit genoemd wordt. Raadsels blijven, maar vast staat, dat Epe en de andere plaatsen in 1176 bestonden.

En dat is wel een reden om er de aandacht op te vestigen. Temeer, omdat hier ook in grote lijnen het ontstaan van de latere burgerlijke gemeenten begint.

Een liefdesbrief uit 1704

Onder de civiele processen voor het Hof van Gelderland, treffen wij voor het jaar 1705 onder nr. 2, stukken aan over een procedure tussen Aertje Hulshof, weduwe van wijlen Johannes Warners, impetrante op en tegens Hendrik Jacobs gedaagde. Impetrante zo lezen we is een bedroefde weduwe wiens man anno 1704 seer miserabel is verongelukt. Aertje is papiermakerse op de Brinkermolen te Vaassen, terwijl Hendrik knecht op haar molen is geweest, maar hij werkt nu in Wenum bij de papiermaker Jan Willemsen.

Aertje beklaagt zich voor het Hof dat zij lastig gevallen wordt door Hendrik die beweert dat zij hem trouwbeloftes heeft gedaan, een bewering die Hendrik meent te kunnen ondersteunen met een verklaring afgelegd op 31 december 1704.

... Ick Jan Jansen Vormmaker en Gerritien Peters Eheluyden attesteren en verklaren hoe dat waer en waerachtygh is en ons attestanten wel bewust dat in den jare 1704 op een tyt ten onsen huysse gekoomen is eenen Henderick Jacobs, geweese knecht van Warners Jans, welcke persoon ons verhaelde of vertelde dat hij Aertien Hulshof, weduwe Jannes Warners een paer kousen van de Swolse kermis hadt mede gebragt en op trou gegeven en dat hij doen van haer drie malle stv. ¹⁾ op trou had ontvangen . . .

Uit handen van Aertje Hulshof krijgt het Hof de liefdesbrief die Hendrik haar heeft geschreven. Nou ja Hendrik heeft de brief met zijn naam ondertekend maar hij heeft blijkbaar een goede hulp gehad bij het opstellen en schrijven ervan.

De brief is als volgt geadresseerd:

Aen de eerbaere en seer vroomme en deugtsaeme wedewe van zalyge Johannes Warners, wonende tot Vaesen, genaemd Aertien Roelofs papiermakerse.

De brief luidt als volgt:

Laus Deo Semper. ²⁾

sitto port.

Alderliefste ik en kan niet nalaeten om U nogmaels seer gedinstelijk te versoeken dat gij soo goet gelijft te weesen om mij eens te openbaeren hoedaenig gij het met mijn int sin hebt want gij alderliefste weet imers seer wel hoedaenig het met ons gelegen is en wat voor beloften gij mijn en ik U gedaen hebbe, en dat Peter het gesien heeft dat is tot mijn leetwesen, en dat ik sulx ook gesegt hebbe dat is tot mijn leetwesen, en ik versoek van U mijn alderliefste dat gij mijn sulcx niet wilt toerekenen als dat ik dat soude gedaen om U mijn alderliefste daer door te schenden, want het is

mijn van herten leet dat gij mijn alderliefste daer so veel moeyte om gedaen hebt want had gij stil geswegen daer sou soo veel niet om te doen gekoomen en hebben ende dat ik sulx geseget hebbe daer heeft mijn Peter met listigheyd toe bewoogen mijn wijsmaekende dat indien ik het niet en seijde dat het waer was dat hij mijn tot een luegenaer woude maeken en mijn nog boven dit wijsmaekende dat ik mijn eed daer voor sou moeten doen dat het niet waer en was of ik sou voor een luegenaer moeten gaen en met so daenige praeties heeft hij mijn bedrogen, soo dat ik het tot mijn leetwesen eijndelijk hebbe bekent waer te sijn hetwelk gij ook wel weet. Versoeke dan nogmaels op de alderbeleefste wijze en manniere dat gij so goet belieft te wesen en schriefft mijn een klieu briefien of gij mijn soekt te trouwen of niet dat sulcx van U mijn alderliefste versoeke dat is van weegen die teedere liefde dien ik in mijn ziele tot U draege en aen de andere siede om U eijgen respekt te bewaeren, want soo gij mij wilt trouwen soo sal ik U eere defenderen als de mijne en soo gij mijn niet en denkt te trouwen siet verseekert dat daer meer moeyte om sal doen maer het sou mijn van herten leetwesen dat ik het so met U mijn waerde en seer beminde so sou moeten besoecken en ik geloof ook niet dat gij soo een hert hebt ik oordele vastelijk wanneer gij eens koomt te denken aen die beloften tussen ons beijden dat gij daer wel sult bewoogen worden hetwelk ik hoope en van herten wense om onser beijden besten wille, ik versoe dan nogmaels voor 't laetste dat gij soo haest als 't mogelijk is mijn een brieffien weder gelieft te schreven en daer in te openbaeren hoedanig wij het maeken sullen, verbleve vorder u verplichte en onderdaenige en seer toegenegene vrint.

Hendrik Jacobs.

Het Hof doet geen uitspraak over het al of niet bestaan van een eventuele trouwbelofte en veroordeelt bij sententie van 9 maart 1705 beide partijen tot elk twee rijxdaalders boete.

- 1) Malle stuiver. Hiermee wordt een muntje bedoeld van betrekkelijk geringe waarde. Diende onder andere ter betaling van briefport (vergelijk Engels Mail). (Met vriendelijke dank aan de Gemeente-archivaris van Apeldoorn, de heer J. O. v. d. Vegte voor zijn medewerking).
- 2) Laus Deo Semper, "Altijd ter Ere van God".

Op de tragische dood van Johannes Warners hoop ik in een volgend nummer van ons mededelingenblad nog nader in te gaan.

W. Terwel.

Hoe Berend-oom aan de Geelmolen kwam

Cornelia Petronella Lijsen (geboren Vaassen (Epe) 16 februari 1829, overleden aldaar (Geelmolen) 28 januari 1885) had haar moeder Maria Antonia Schutter (geboren Deventer 15 juni 1794, overleden Epe ("Het Hul" aan de Nieuwe Wetering) 15 augustus 1832 al vroeg verloren.

Mogelijk was dit de oorzaak, dat juist zij zo'n sterke band had met een oudere achternicht in de 5e graad, zekere Josina Maria Panneboeter, die in Deventer woonde en zeer bemiddeld was. Zelfs bestaat de mogelijkheid, dat Cornelia Petronella daar in haar jeugd in huis opgenomen is geweest.

Er was namelijk een tweede moeder in het spel gekomen en zo iets wil nog wel eens moeilijkheden veroorzaken.

Hoe dat ook moge zijn, volgens de familie-overlevering had de ongehuwde juffrouw Panneboeter Cornelia Petronella Lijsen tot haar enige en universele erfgename op het oog.

Die leek er dus aardig goed voor te staan.

Maar . . . toen Cornelia Petronella op een goede dag kennis kreeg aan een zeker jongmens genaamd Berend Zwerus geboren Veessen (Heerde) 26 augustus 1828, overleden Vaassen (Epe) op "De Geelmolen" 7 september 1910) was het uit met de pret.

Die viel namelijk totaal niet in de smaak bij nicht Panneboeter. Of het nu 's mans wispelturigheid was of het gerucht dat hij lui zou zijn of wat dan ook, zij mocht hem niet en liet dat duidelijk uitkomen ook.

Een vaststaand feit is, dat zij blijkbaar een lekkere lange vinger in de huwelijkspap van haar protégé had en al het mogelijke deed om haar van dit in haar ogen heilloze plan te doen afzien.

Evenwel tevergeefs.

Dus greep nicht Panneboeter naar het laatste redmiddel uit die tijd en dreigde met onterving.

Maar, zoals u weet, liefde is blind. En geld maakt niet gelukkig constateerde Cornelia Petronella. Dus trouwde zij de boer-avonturier Berend Zwerus en werd prompt ontferd.

Zo was die jeugd van de jaren 1850 nu eenmaal.

Moderne opvattingen en een eigen willetje.

Ze had het trouwens van niemand vreemd.

Leest u daarover maar het artikeltje "Huwelijksherrie op 't Hul" in dit blad (nr. 26, jaargang 1972, pagina 2).

De jaren verliepen en nicht Panneboeter kwam op haar sterfbed te liggen. Opnieuw ontbood zij haar notaris Hendrik Houck, residerende te Deventer, die alle omstandigheden van haver tot gort kende. Want op haar uiterste begon nicht Panneboeter het met die onterving toch wat te kwaad

te krijgen. Mogelijk was er door de jaren heen weer enige toenadering ontstaan tussen de erflaatster en de onterfde en waren de scherpe kantjes er wat af na zo'n 30 jaar, misschien ook was Berend toch nog wel wat meegevallen. We weten het niet meer precies.

Maar hoe dan ook, zij twijfelde nu aan de juistheid van haar vroegere besluit tot onterving en vroeg de toegesnelde notaris om raad.

Op dat kritieke moment moet het geweest zijn, dat de man het nadien in de familie tot een gevlugeld geworden woord met nadruk en waardigheid uitsprak, dat luidde: "Mejuffrouw, wie zalig wil sterven, geve zijn goed aan de rechte erven". En daarmee was – naar men wil – het pleit beslist. "De rechte erven" waren nu uiteraard alle nichten en neven, achternichten en achterneven, maar daar viel op deze manier ook de eens zo koppige Cornelia Peteronella onder, die inmiddels haar 25-jarige bruiloft al lang achter de rug had.

Zij deelde zo gelijk op met alle familieleden die daartoe gerechtigd waren. Of notaris Houck zich op dat moment helemaal bewust is geweest van de draagwijdte van zijn plechtige woorden, weet ik niet; maar wel dat hij het geweten heeft.

Die resulteerden namelijk uiteindelijk in onder meer een overzicht van de familie-verhoudingen van de op dat moment levende erfgerechtigden tot de erflaatster op een gedrukte lijst van één meter twintig in lengte.

Verder dan nog een gedrukt uitgegeven volledige inventaris van de boedel, met alle activa en passiva en de nauwkeurige bedragen die aan iedereen werden toebedeeld.

Van deze uitgave in folioformaat van 24 pagina's zijn er in feite 15 gebruikt voor wat we de genealogie zouden kunnen noemen.

Samen met het officiële voorgedrukte bericht, waarop de naam van de desbetreffende erfgenaam in handschrift was ingevuld en niet te vergeten natuurlijk het uit te keren bedrag, behoren deze drie stukken tot de stille getuigen uit het verleden, die de mondelinge overlevering gedeeltelijk bevestigen. De totale erfenis was, gerekend naar de geldwaarde van die tijd, geen niemandalletje, namelijk *f* 306.630,51.

De notaris bestemde daarvan *f* 3.699,- voor zichzelf.

Tenslotte moest hij ook zijn stand kunnen ophouden.

Het aandeel van Cornelia Petronella Lijsen bedroeg, op de cent af uitgerekend, *f* 41.083,34.

Een meevaller voor onze wispelturige Berend, die sedert zijn huwelijk al tenminste vier verschillende boerderijen had bewoond. Of zou hij er misschien toch al wel een beetje op gerekend hebben? Dat weet ik niet precies.

Ik weet wel, dat hij er spoorlags op uittrok, om zich nog in dat zelfde jaar een vijfde nieuwe boerderij aan te schaffen, ditmaal dan in volle eigendom.

En dat werd de oude papiermolen te Vaassen, die daar bekend stond onder de naam "De Geelmolen" en die bij de publieke verkoop op 1 november 1910 ruim 50 HA. groot blijkt te zijn.

"Piete-meu" heeft van haar erfenis maar bitter weinig mogen genieten. Zij overleed al in 1885.

"Berend-oom" is er tot zijn dood toe, in 1910, blijven wonen.

Met een eigen boerderijtje was verhuizen nu eenmaal heel wat moeilijker dan met een pachtboerderij.

W. J. A. van 't Einde, Hilversum.

De oude Geelmolen door Berend Zwerus in 1883 aangekocht.

Behangen van muren geen goede zaak?

Wanneer begin van deze eeuw ook de gewone man de binnenmuren van zijn woning met behangselpapier begint te verfraaien, valt dit niet in goede aarde bij de zogenaamde Gezondheidscommissie onder voorzitterschap van de Eper burgemeester Sweerts de Landas.

Door middel van een ingezonden stuk meent de commissie dan ook voor de gevolgen van deze handelswijze te moeten waarschuwen.

“De Gezondheidscommissie, gezeteld te Elburg, is van mening dat de gewoonte om muren van woningen met papier te behangen schadelijk is voor de gezondheid der bewoners, omdat het behangsel voortdurend stof – waarin veelvuldig ziektekiemen – zich afzet, dat niet voldoende dit is door vochtige reiniging kan verwijderd worden en dus voortdurend de lucht der vertrekken blijft verontreinigen. Daar deze gewoonte meer en meer toeneemt en tegenwoordig zelfs muren worden behangen, welke men vroeger in den regel onbehangen liet, acht de Gezondheidscommissie het nodig openlijk hiertegen te waarschuwen.

Namens deze:

De voorzitter, Sweerts de Landas

De secretaris, H. A. Bicker Caarten.”

Bron: “Eper Courant” van 10 september 1904.

Boekbespreking

S. W. Verstegen; Gegoede ingezetenen, Jonkers en geërfden op de Veluwe tijdens Ancien Regime, Revolutie en Restauratie (1650-1830). VU Uitgeverij, Amsterdam 1989. ISBN 90-62560821-1cip. Academisch proefschrift.

Het boek bevat 146 bladzijden tekst, 20 bladzijden bijlagen, 50 bladzijden noten en literatuur. Verstegen beschrijft met name de tegenstelling tussen de adellijke ambtsjonkers, die het op het platteland van de Veluwe in de 18e eeuw voor het zeggen hadden en in de steden en staten eveneens een niet geringe invloed hadden, en de niet-adellijke geërfden die probeerden de adellijke macht te doorbreken, wat in 1795 inderdaad

is gelukt en na de bevrijding van de Fransen, tijdens de zogenaamde "Restauratie" ook niet ten volle is teruggedraaid. Stelling 3 bij het proefschrift zegt iets over de geërfdn: "Het op één lijn stellen van geërfdn en boeren is onjuist en vertekent de sociale verhoudingen die er vroeger op het platteland bestonden. Een geërfde is niet in de eerste plaats een landbouwer, maar een grondeigenaar". Stelling 1 poneert het absolute van de 'revolutie' van 1795: "De Bataafse omwenteling heeft de macht van de Veluwse ambtsjonkers in één keer teniet gedaan".

Om de tegenstelling jonkers-geërfdn te beschrijven, geeft Verstegen een beeld van de Veluwe, van de ambtsjonkers en hun invloed en bezittingen, en van de geërfdn en hun invloed en bezit. Vervolgens laat hij de achtereenvolgende conflicten en machtswisselingen de revue passeren, te beginnen bij de Plooierijen rond 1700, via het pachtersopvoer in Epe in 1748, de Patriottentijd ± 1785, de revolutie van 1795 tot en met de Restauratie na de Franse tijd.

De voornaamste bron van macht van de ambtsjonkers was niet hun grondbezit, maar waren hun politieke privileges, zoals bijvoorbeeld de belasting-inning. Daarom was de adel kwetsbaar voor politieke revoluties. "De Bataafse omwenteling op het Veluwse platteland was geen "opstand der burgers" . . . maar een geslaagde opstand der grondeigenaars tegen een in de 16de en 17de eeuw gevestigde adellijke oligarchie. Door toedoen van deze opstand was de status van de Veluwse jonker zeer tegen zijn zin in teruggebracht van die van heerser over, tot primus inter pares onder de geërfdn".

Het boek van Verstegen is zeer lezenswaardig. Epe en Heerde en zijdelings ook Hattem, krijgen ruime aandacht. Iedereen die geïnteresseerd is in onze lokale en regionale historie moet dit boek hebben gelezen. Het boek is ook zeer nuttig vanwege zijn algemene beschrijvingen van zowel de economische situatie als de bestuurlijke instanties op de Veluwe. Mede dankzij het uitgebreide notenapparaat en de literatuurlijst, alsmede de vele tabellen, grafieken en overzichten (meer dan 30), kan het boek dienen als naslagwerk en encyclopedie voor de lokale en Veluwse geschiedenis. Het kaartje van bladzijde 12 met bijbehorende tabellen op bladzijde 15 en 16 van de lokale indeling is daarvan een prettig voorbeeld. Bij de kaartjes op bladzijde 52 en 53 over het aandeel van de adel in het huizenbezit had ik graag in het bijschrift de conclusie gezien. De kaartjes op bladzijde 20 en 21 over 'verpachters' zijn mij te onduidelijk en er lijkt me zelfs een belangrijke fout in te zijn geslopen. Het zou prettig zijn geweest als de tabellen, grafieken, overzichten en kaarten in een inhoudsopgave zouden zijn opgenomen. Dat

zou de naslag-functie van het boek zeer ten goede zijn gekomen. Jammer is, maar daar kan Verstegen natuurlijk niets aan doen, dat het drukwerk maar matig is. De letters staan er beslist niet gestoken scherp op, maar dat doet aan de inhoud van het boek natuurlijk niets af.

Kortom, warm aanbevolen!

G. Kouwenhoven, Streekarchivaris op de Noord-Veluwe.

Vragenrubriek

De heer G. Maassen uit Apeldoorn vraagt:

1. Hoe is het kroondomein ontstaan?
2. Wat is er bekend van het Boshuis?
Zijn daar grondaankopen voor gedaan?

De volgende vraag is gesteld door een vakantieganger.

Heeft Oost Raven of West Raven connecties met Amsterdam?
Is daar een gevelsteen aanwezig met de naam of het huis?

Mededeling

Woensdag 8 november 1989 is de jaarlijkse ledenvergadering.

Plaats: Epe, "Hof van Gelre"; tijd: 19.30 uur.

Na de vergadering zal er een lezing verzorgd worden door de heer H. Ummels, ons welbekend van zijn stukken in de Noordveluws Dagblad over de geschiedenis van Apeldoorn en de kortgeleden opgravingen voor het stadhuis, op de plaats van de vroegere Mariakerk.

Werkschema archivaris

Werkschema voor de archivaris van het streekarchivaat te Epe van 4 september tot en met 22 december 1989

week	datum
38	18/9 - 22/9
40	2/10 - 6/10
44	30/10 - 3/11
48	27/11 - 1/12
50	11/12 - 15/12

In verband met ATV dient men voor vrijdag te bellen 05780-15800.

Boekennieuws

"Want alles heeft zijn oud verhaal".

Door: Lyda van den Bremen-Jonker. Geïllustreerd door Riek Pos-Grimme. Drukkerij Blom, Epe. Uitgave: eigen beheer. 72 pagina's; ill.; f 12,95.

Vertellingen en gedichten van iemand die de mooie en waardevolle dingen in het leven ziet; die geniet van de kleine momenten van geluk, maar niet voorbij gaat aan het leed wat mensen kan overkomen. Kortom: iemand die uit volle overtuiging kan zeggen: ik sta toch aan de goede kant

...
Een zeer aanbevolen boekje. Prachtige beschrijvingen van het leven "op Tongeren" en gedichtjes "uit het leven gegrepen" met humor en tederheid.

"Flora en Fauna van Schaveren".

Een doorsnede van een N. O. Veluws Landschap.
Uitgave: Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, afdeling Epe/Heerde, vereniging voor veldbiologie. Ill.; kaartjes; lit.lijst; 93 pagina's.

Een rapport over een deel van het in de Gemeente Epe gelegen gebied Schaveren. Een gebied, dat ondanks de belangrijke landschappelijke,

natuur- en **cultuurhistorische** waarden weinig bekendheid geniet. In de periode 1985 tot 1987 werden er onderzoeken verricht die gebundeld in dit boekwerk de waarde van dit gebied, gelegen tussen het Veluwe-massief en het IJsseldal, wil tonen en benadrukken.

Exemplaren te bestellen bij: H. van Woerden, Vuurdoornstraat 104, 8171 VG Vaassen, telefoon 05788-5390.

“Caart der Limitten van de Hooge en Vrije Heerlijkhijdt van het Loo”.

Door: prof. dr. ir. L. Aardoom.

Uitgave: Canaletto, Alphen van den Rijn, 1989 in samenwerking met de stichting “Ned. Buitenplaatsen en Historische Landschappen”.

Ill.; met een reproductie van de kaart; 136 pagina's.

ISBN 90-6469-559-8.

In opdracht van de Staten van Gelderland mat en karteerde de landmeter Willem Leenen het rechtsgebied dat aan Prins Willem IV ter gelegenheid van diens verheffing tot erfstadhouder was aangeboden. Aanvankelijk – in 1748 – was dit beperkt tot het gebied rond het Loo waarover Koning Stadhouder Willem I I I sedert 1695 de rechtsmacht had uitgeoefend, maar in 1749 en 1750 aanzienlijk werd uitgebreid. Zo bleef het tot de omwenteling van 1795, tengevolge waarvan de hoge heerlijkheid Het Loo uiteindelijk overging in de tegenwoordige Gemeente Apeldoorn.

Leenen's kaart, waarvan het eerste exemplaar bestemd was voor de stadhouder (gereedgekomen in 1762), kan dus in zekere zin woren beschouwd als een topografische afbeelding van de Gemeente Apeldoorn toen die, in het midden van de 18e eeuw, nog niet als zodanig bestond.

Het boek geeft aan de hand van historisch bronnenonderzoek een beeld van het ontstaan van de kaart en van de functie die zij in de tweede helft van de 18e eeuw, in de tijd van stadhouder Willem V, voor de hoge heerlijkheid Het Loo, dus voor het gebied van de tegenwoordige Gemeente Apeldoorn vervulde; maar ook nog daarna, vooral in de tijd van Koning Lodewijk Napoleon en tijdens de inlijving van ons land bij Frankrijk.

Er is naar gestreefd het te plaatsen in een breder historisch-kartografisch kader, in het bijzonder wat betreft Het Loo en omgeving. Geschreven is voor een lezerskring die groter is dan die van deze vakbeoefenaren.

natuur- en cultuurhistorische waarden van de gebieden. In de periode 1985 tot 1987 werden er onderzoeken verricht die geleiden tot de publicatie van de kaart van dit gebied, gelegen tussen het dorp en de rivier de Vecht. Het onderzoek werd uitgevoerd door de Dienst voor de Monumentenzorg van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Exemplaren bestellen bij: H. van Weerden, Vuurboomstraat 104, 8171 VG Vassar, telefoon 0275-6390.

De kaart is uitgegeven door de Dienst voor de Monumentenzorg van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Postbus 100, 3720 AA Utrecht. De kaart is uitgegeven in 1987. De prijs van de kaart is 10,-. De kaart is uitgegeven in 1987. De prijs van de kaart is 10,-.

De kaart is uitgegeven door de Dienst voor de Monumentenzorg van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Postbus 100, 3720 AA Utrecht. De kaart is uitgegeven in 1987. De prijs van de kaart is 10,-.

In opdracht van de Staten van Gelderland met en kaarte van de landmeter Willem I en het rechtsgediel van prins Willem IV ter gelegenheid van de verhuizing tot stadhouder was aangelegd. In 1748 - was dit gebied tot het gebied rond het Loos was over koning Stadhouder Willem I I sedert 1895 de rechtstreekt had uitgegeven. In 1749 en 1750 aanvullend werd uitgegeven. De kaart is tot op heden in 1750 aanvullend was over de hoge heerlijkheid het Loos afhandeling over de rechtsgediel van de Staten van Gelderland.

I. eenen's kaart, waarvan het eerste exemplaar bestemd was voor de Staten van Gelderland in 1750, kan dus in zekere zin worden beschouwd als een topografische afbeelding van de Gemeente Loos. Het gebied van de Staten van Gelderland was in 1750, nog niet als zodanig bekend. Het gebied van de Staten van Gelderland was in 1750, nog niet als zodanig bekend.

Het boek geeft aan de hand van historische bronnenonderzoek een beeld van het stelsel van de Staten van Gelderland in de jaren 1750 tot 1759 van de Staten van de Staten van Gelderland. Het boek geeft aan de hand van historische bronnenonderzoek een beeld van het stelsel van de Staten van Gelderland in de jaren 1750 tot 1759 van de Staten van de Staten van Gelderland.

De kaart is uitgegeven door de Dienst voor de Monumentenzorg van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Postbus 100, 3720 AA Utrecht. De kaart is uitgegeven in 1987. De prijs van de kaart is 10,-.

De kaart is uitgegeven door de Dienst voor de Monumentenzorg van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Postbus 100, 3720 AA Utrecht. De kaart is uitgegeven in 1987. De prijs van de kaart is 10,-.

Inhoud

De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (6) door J. P. den Breems in 't Veld	1
Concept beschrijving des Ampts Epe door Willem Heersolte tot Yrst door F. Zandstra	9
Een liefdesbrief uit 1704 door W. Terwel	16
Hoe Berend-poom aan de Geelmolen kwam door W. J. A. van 't Ende	18
Behangen van muren geen goede zaak uit "Eper Courant" van 10 september 1904	21
Boekbespreking door G. Kouwenhoven	21
Vragenrubriek	23
Mededeling	23
Werkschema archivaris	24
Boekennieuws door D. te Riele	24

Inhoud

✓ De Vrouwen Kiesrecht Beweging in Epe en Heerde van 1910-1923 (6) door J. P. den Breems-in 't Veld	1
✓ Concept beschrijving des Ampts Epe door Willem Haersolte tot Yrst door F. Zandstra	9
Een liefdesbrief uit 1704 door W. Terwel	16
✓ Hoe Berend-oom aan de Geelmolen kwam door W. J. A. van 't Einde	18
Behangen van muren geen goede zaak uit "Eper Courant" van 10 september 1904	21
Boekbespreking door G. Kouwenhoven	21
Vragenrubriek	23
Mededeling	23
Werkschema archivaris	24
Boekennieuws door D. te Riele	24

